

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sotilasoikeudenkäyntilain, yleisistä syyttäjistä annetun lain 9 §:n ja sotilaskurinpitolain muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi sotilasoikeudenkäyntilakia siten, että syyttäjän tehtävät sotilasoikeudenkäyntiasioissa siirretäisiin sotilaslakimiehiltä yleisille syyttäjille eli valtakunnansyyttäjän tähän tehtävään määräämille kihlakunnansyyttäjille.

Sotilaskurinpitolakia ehdotetaan muutettavaksi siten, että syyttäjä voisi omasta aloitteestaan kurinpitoesimiehen tapaan määrätä esitutkinnan toimitettavaksi sotilasoikeudenkäyntiasiaissa. Lisäksi syyttäjä voisi omasta

aloitteestaan ottaa tutkintaan määräämänsä asian syyteharkintaansa. Nykyisin nämä asiat tulevat syyteharkintaan lähes poikkeuksetta joukko-osaston komentajan toimittamina.

Muilta osin ehdotukset sisältävät lähinnä edellä selostetuista muutoksista johtuvia vähämerkityksellisiä, teknisluonteisia muutoksia.

Lait ovat tarkoitettut tulemaan voimaan noin puolen vuoden kuluttua siitä, kun ne on hyväksytty ja vahvistettu.

SISÄLLYSLUETTELO

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ	1
SISÄLLYSLUETTELO	2
YLEISPERUSTELUT	3
1. Johdanto	3
2. Nykytilan kuvaus ja arviointi	4
2.1. Sotilasoikeudenhoidon erityispiirteitä	4
2.2. Sotilasrikosten tutkintajärjestelyt	5
2.3. Tuomioistuimet sotilasoikeudenkäyntiasioissa	6
2.4. Sotilaslakimiehet	7
2.5. Syyttäjän harkintavalta ja keinovalikoima sotilasrikosasioissa	7
2.6. Sotilasoikeudenkäyntiasioden kiireellisyys	9
2.7. Ihmis- ja perusoikeuksien toteutuminen	10
2.8. Eräitä lukumäärätietoja	11
2.9. Ruotsin ja Norjan lainsäädäntö	11
3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset	12
4. Esityksen vaikutukset	12
5. Asian valmistelu	12
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT	13
1. Lakiehdotusten perustelut	13
1.1. Sotilasoikeudenkäyntilaki	13
1.2. Laki yleisistä syyttäjistä	15
1.3. Sotilaskurinpitolaki	15
2. Voimaantulo	17
LAKIEHDOTUKSET	18
sotilasoikeudenkäyntilain muuttamisesta	18
yleisistä syyttäjistä annetun lain 9 §:n muuttamisesta	19
sotilaskurinpitolain muuttamisesta	20
LIITE	21
RINNAKKAISTEKSTIT	21
sotilasoikeudenkäyntilain muuttamisesta	21
yleisistä syyttäjistä annetun lain 9 §:n muuttamisesta	22
sotilaskurinpitolain muuttamisesta	23

YLEISPERUSTELUT

1. Johdanto

Rikosprosessin keskeisenä tehtävänä on rikosvastuun toteuttaminen yksittäisessä tapauksessa. Rikoslaisissa (39/1889) ja muualla lainsäädännössämme olevat normit ja niiden rangaistusuhat jäisivät vaille käytännön merkitystä, jollei olisi olemassa lainkäyttöjärjestelmää eri viranomaisineen niiden toteuttamista varten. Rikosvastuun toteuttaminen edellyttää myös, että asianosaisten oikeusturva, ihmisoikeudet ja yleisen edun vaatimukset on otettava huomioon.

Syyttäjä on valtion viranomainen, jolla on rikosvastuun toteuttamisessa keskeinen asema. Syyttäjä on rikosprosessissa asianosainen. Hän ei siinä muiden asianosaisten tavoin aja omaa etuaan, vaan hän on virkamies, jonka tehtävänä on edustaa julkista kannevaltaa eli toimia yhteiskunnan puolesta sen etua valvoen. Tätä viranomaisominaisuutta tarkoittaen käytetään nimikettä virallinen syyttäjä.

Virallisten syyttäjien asiallista toimivaltaa silmällä pitäen voidaan erottaa toisistaan yleiset syyttäjät ja erityissyyttäjät. Ensiksi mainittujen syyteoikeus ulottuu periaatteessa kaikkiin heidän toimialueellaan tapahtuneisiin rikoksiin, jollei tätä toimivaltaa ole erikseen säännöksillä rajoitettu.

Sillä seikalla, onko kysymyksessä yleinen syyttäjä vai erityissyyttäjä, ei sinänsä ole vaikutusta syyttäjän toimintaa ohjaaviin peruseriaatteisiin. Niiden noudattamisella on keskeinen merkitys asianosaisten, erityisesti rikoksesta epäillyn oikeusturvan toteutumisen takeina. Tässä suhteessa tärkeitä periaatteita ovat objektiivisuus, riippumattomuus ja tasapuolisuus. Objektiivisuus edellyttää, että syyttäjän on otettava syytteen nostamista harkitessaan ja sitä oikeudessa ajaessaan huomioon myös rikoksesta epäillyn syyttömyyden puolesta puhuvat seikat sekä kaikki lieventävätkin asianhaarat. Syyttäjä ei pyri yksipuolisesti vain syypääksi julistavaan tuomioon vaan oikeudenmukaiseen lopputulokseen. Riippumattomuus ilmenee rakenteellisesti siten, että yleiset syyttäjät kuuluvat itsenäiseen syyttäjälaitokseen. Asiallisesti riip-

pumattomuus tarkoittaa sitä, että mikään ulkopuolinen taho ei voi vaikuttaa syyttäjän toimintaan. Jokainen syyttäjä päättää itse siitä, millä tavoin hänen harkittavakseen tullut asia on lain mukaan ratkaistava. Oikeusturvan toteutumisen perusedellytys on myös tasapuolisuus, jolla tarkoitetaan sekä puolueettomuutta että ihmisten yhdenvertaisuutta lain edessä, joka jo perustuslain 6 §:ssä perusoikeutena mainitaan.

Yleisten syyttäjien muodostaman syyttäjälaitoksen organisaatio on hiljattain uudistettu. Kihlakuntien muodostamisen myötä 1 päivänä joulukuuta 1996 paikallistason päätoimiseksi syyttäjiksi, paikallissyyttäjiksi, tulivat kihlakunnansyyttäjät. Ylimpänä syyttäjänä aloitti 1 päivänä joulukuuta 1997 valtakunnansyyttäjä, jolle nämä tehtävät siirrettiin oikeuskanslerilta. Samalla perustettiin Valtakunnansyyttäjänvirasto, joka toimii yleisten syyttäjien keskushallintoviranomaisena. Valtakunnansyyttäjänvirastoon sijoitettujen valtionsyyttäjien toimialueena on koko maa. Kun lääninsyyttäjien tehtävät samalla lakkautettiin, syyttäjäorganisaatiosta tuli kaksiportainen.

Erityissyyttäjillä on oikeus toimia syyttäjinä vain sellaisissa asioissa, joista laissa on niin erikseen säädetty. Nykyisin erityissyyttäjinä toimivat oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies laillisuusvalvontansa piiriin kuuluvissa virkarikosasioissa ja oikeusministeriön tehtävään määräämä syyttäjä eräissä painovapausasioissa. Sotilasoikeudenkäyntilain (326/1983) 4 §:n mukaan käsiteltäessä sotilasoikeudenkäyntiasiaa käräjäoikeudessa, jossa on sotilasjäsenet, syyttäjänä toimii sotilaslakimies. Saman lainkohdan mukaan syyttäjänä sotilaslakimies on valtakunnansyyttäjän välittömän määräysvallan alainen. Sotilaslakimiehet ovat puolustusvoimien viroissa ja heidät nimittää pääesikunta.

Sotilasoikeudenkäyntiasioiden erityissyyttäjäjärjestelmää on lainvalmistelutyössä viimeksi arvioitu vuoden 1984 alussa voimaan tulleen sotilasoikeudenhoidon kokonaisuudistuksen valmistelun yhteydessä, jolloin sotaoikeudet lakkautettiin, sotilaita koskeneet rikosasiat siirrettiin yleisiin alioikeuk-

siin ja sotilasrikoksia koskeva sääntely uudistettiin sekä siirrettiin sotaväen rikoslaista (71/1919) rikoslain uuteen 45 lukuun. Mainittuja uudistuksia koskeneen hallituksen esityksen yleisperusteluissa todettiin tuolloin muun muassa, että sotilasoikeudenkäyntiasioiden siirtäminen yleisiin tuomioistuimiin ei sinänsä estä erikoissyyttäjäjärjestelmän säilyttämistä ja että syyttäjälaitoksen kehittäessä on tavoitteena yhtenäinen syyttäjistö, jossa eräät asiaryhmät voitaisiin keskittää tietyille syyttäjille (HE 86/1981 vp). Tuota esitystä valmisteltaessa harkittiin myös yleisen syyttäjän tehtävien siirtämistä sotilasoikeudenkäyntiasioissa yleiseen syyttäjälaitokseen kuuluville kaupunginvikaaleille ja nimismiehille. Siinä päädyttiin kuitenkin ehdottamaan erityissyyttäjien, sotilaslakimiesten, käyttöä alioikeudessa, jotta sotilasoikeudenkäyntiasioiden siirtäminen sota-oikeuksista yleisiin tuomioistuihin ei tilapäisesti heikentäisi mahdollisuuksia käsitellä niitä asiantuntevasti. Samalla todettiin voitavan tarkistaa järjestelmää myöhemmin syyttäjälaitosta koskevan laajemman uudistuksen yhteydessä.

Syyttäjälaitosta edellä selostetuin tavoin uudistettaessa lainvalmistelussa ei kuitenkaan ehdotettu muutoksia syyttäjän tehtävien järjestelyyn sotilasoikeudenkäyntiasioissa (Syyttäjälaitostoimikunnan mietintö, komiteamietintö 1995:7, ja HE 131/1996 vp).

Eri vaiheissa syyttäjälaitoksen kokonaisuudistuksen yhteydessä korostettiin syyttäjistön itsenäisyyttä ja riippumattomuutta sekä pidettiin tärkeänä syyttäjän toimien erottamista poliisitoimesta. Sotilaslakimiesten organisaatorinen asema sekä tehtävien erilaisuus ja niiden rakenteellinen ristiriitaisuus eivät sovi hyvin syyttäjän tehtävien hoitamiseen nyt olemassa olevassa päätoimisten syyttäjien organisaatiossa. Siinä voidaan myös erityisasiantuntemuksen tarve turvata siten, että tietyt yleiset syyttäjät tarvittaessa erikoistuvat esimerkiksi sotilasrikosasioihin. Valtioneuvoston oikeuskansleri teki näihin näkökohtiin perustuen 24 päivänä helmikuuta 1997 oikeusministeriölle esityksen sotilaslakimiesten erityissyyttäjäsaman arvioimisesta.

Oikeusministeriössä laaditussa perusselvityksessä "Tuomioistuimet 2000-luvulle", joka valmistui 3 päivänä maaliskuuta 1998,

esitetään muun ohessa, että kihlakunnansyyttäjät toimisivat syyttäjinä sotilasoikeudenkäyntiasioissa.

Syyttäjän toiminnan organisoinnilla on omat vaikutuksensa myös esitutkintaan erityisesti sen vuoksi, että tutkintaa suorittavan tahon ja syyttäjän välillä on edellytettävä olevan toimiva yhteys. Se mahdollistaa muun muassa sen, että syyttäjän käsityksen mukaan merkityksellisiin oikeuskysymyksiin kiinnitetään riittävää huomiota jo tutkintavaiheessa. Se vähentää oleellisesti tarvetta myöhempiin asian käsittelyä viivyttäviin lisätutkimuksiin ja tekee osaltaan mahdolliseksi myös keskitetyn pääkäsittelyn käräjäoikeudessa.

Toisaalta sekä syyttäjän toiminnan että esitutkinnan kannalta kyse on myös sotilasrikosten ja laajemmin koko sotilasoikeudenhoidon erityispiirteistä. Näiden erityispiirteiden tarkastelu, kuten esitys muutoinkin, on rajattu koskemaan rauhan aikaa, jolla tässä on tarkoitettu sellaista aikaa, jolloin puolustustilalain (1083/1991) mukainen puolustustila ei ole voimassa.

2. Nykytilan kuvaus ja arviointi

2.1. Sotilasoikeudenhoidon erityispiirteitä

Oikeudenhoito puolustusvoimissa palvelujen osalta poikkeaa eräin kohdin yleisestä lainkäyttöjärjestelmästä. Nämä eroavuudet johtuvat sotilaallisista näkökohdista, joista tässä keskeisin on sotilaallisen kurin ja järjestyksen välttämättömyys myös rauhan aikana puolustusvoimien lakisääteisten tehtävien hoitamiseksi. Tavoitteena tulee kuitenkin olla, että sotilasrikosten sanktioinnin ja käsittelyn on, jollei puolustusvoimien tehtävien asianmukaisesta täyttämisestä välttämättä muuta johdu, vastattava yleiselle rikosoikeudelliselle kontrollijärjestelmälle asetettuja vaatimuksia, arvoja ja päämääriä. Niistä monien perusta on ihmis- ja perusoikeusjärjestelmässämme.

Mainittujen näkökohtien vuoksi sotilaiden osalta on käytössä kontrollijärjestelmä, johon kuuluu sekä oikeudenkäynti- että kurinpito. Virallisella syyttäjällä on tehtäviä vain oikeudenkäyntitielle valikoituvissa asioissa.

Sen sijaan rikoksesta tai muusta norminvas-
taisesta menettelystä epäillyn sotilaan soti-
lasesimiehellä on keskeinen rooli sotilasku-
rinpitomenettelyssä ja sen lisäksi merkittäviä
tehtäviä ja harkintavaltaa myös oikeuden-
käyntitiellä.

Kurinpitomenettelyssä ja oikeudenkäynniss-
ä käsiteltävien asioiden välillä on siten vah-
va yhteys. Keskeiset niitä koskevat säädökset
ovat sotilasoikeudenkäyntilaki ja sotilas-
kurinpitolaki (331/1983).

Sotilasoikeudenkäyntiasioita ovat sotilaso-
ikeudenkäyntilain mukaisesti ensinnäkin soti-
lasrikoksia koskevat asiat, joista säädetään
rikoslain 45 luvussa, ja samoin sotilasta vas-
taan nostettu syyte teosta, josta säädetään
rangaistus seuraavissa rikoslain kohdissa: 21
luvun 1—3 ja 5—14 §, 25 luvun 7, 8, 28,
31—33 ja 35 §, 36 luvun 1—3 §, 37 lu-
vun 8—10 §, 38 luvun 1—8 § sekä 40 luvun
1—3 ja 5—6 §, edellyttäen, että teko on
kohdistunut puolustusvoimiin, rajavartiolai-
tokseen, rauhanturvaamisorganisaatioon tai
toiseen sotilaaseen. Sotilasoikeudenkäyn-
tiasioita ovat myös asevelvollisuuslain
(452/1950) 39 §:n mukainen syyte asevelvol-
lisuudesta kieltäytymisestä sekä kurinpi-
to- ja rangaistuksista tehdyt kurinpitovalitukset.

Rikoslakiin lisättiin 45 luku vuoden 1984
alusta lukien, jolloin entinen sotavaen rikos-
laki kumottiin. Vaikka rikoslain 45 luvussa ei
ilmennytäkään merkittäviä uudistustarpeita, se
ei systemaattikaltaan eikä kirjoitustavaltaan
vastannut rikoslain kokonaisuudistuksessa
omaksuttuja periaatteita. Tämän vuoksi luku
uudistettiin lailla (559/2000), joka tulee voi-
maan vuoden 2001 alussa. Rikoslain 45
luku koskee pääasiassa asevelvollisia sekä
puolustusvoimien ja rajavartiolaitoksen soti-
lasviroissa palvelevia.

Sotilasoikeudenkäyntilaissa ja sen nojalla
annetussa sotilasoikeudenkäyntiasetuksessa
(964/1983) säädetään sotilasoikeudenkäyn-
tiasioiden tuomioistuinkäsittelystä. Siinä voi-
daan rikoslain 45 luvun alaiselle henkilölle
tuomita yleistä lajia olevan rangaistuksen li-
säksi kurinpitorangeistus, joita ovat aresti,
kurinpitosakko, poistumisrangaistus ja varoi-
tus.

Sotilaskurinpitolaissa ja sen nojalla anne-
tussa sotilaskurinpitoasetuksessa (969/1983)
on säädetty kurinpitomenettelystä. Siinä voi-

daan määrätä kurinpitoseuraamus, joita ovat
kurinpitorangeistus ja kurinpito-ojennus. Ku-
rinpito-ojennuksia ovat poistumiskielto, yli-
määräinen palvelus ja muistutus.

Kurinpitoseuraamuksesta päättää kurinpi-
toesimies eli perusyksikön päällikkö, hänen
suoranaiset esimiehensä ja eräin rajoituksin
perusyksikön vääpeli. Asiallista toimivaltaa
on siten porrastettu, että oikeus määrätä ku-
rinpitorangeistus on vain joukko-osaston ko-
mentajalla, häntä ylemmillä kurinpitoesimie-
hillä ja eräin rajoituksin myös perusyksikön
päälliköllä ja joukkoyksikön komentajalla.
Jokaisella kurinpitoesimiehellä on oikeus
määrätä kurinpito-ojennus.

Kurinpitoasiassa määrättyyn kurinpitoran-
gaistukseen saa hakea muutosta valittamalla
(kurinpitovalitus) siitä näissä asioissa toimi-
valtaiseen yleiseen tuomioistuimeen, yleensä
käräjäoikeuteen (jäljempänä kohta 2.3). Soti-
laskurinpitolain 37 §:n mukaan syyttäjällä on
oikeus nostaa syyte sellaisessa asiassa. Syyt-
teen nostamiselle ei ole säädetty erityistä
määräaikaa. Jos syyte nostetaan, asia lakkaa
olemasta kurinpitoasia. Näihin, sinänsä har-
valukuisiin asioihin liittyy eräitä laissa
vastausta vaille jääneitä menettelytapa-
kysymyksiä. Jossain määrin epäselvää on
esimerkiksi syyttäjän läsnäolovelvollisuus
oikeudenkäynnissä, jos syytetty ei ole nostet-
tu ja oikeus esittää siellä todistelua omasta
aloitteestaan.

Rikosvastuun toteuttamisen näkökulmasta
sotilaskurinpitojärjestelmää voidaan luonnehtia
kokonaisuudeksi, johon sisältyvät kurin ja
järjestyksen ylläpitäminen sekä oikeuden-
käynnin että kurinpitomenettelyn keinoin.
Toisinaan on esitetty näkemys sotilasoikeu-
denkäynnistä kurinpitomenettelyn jatkeena.
Se voi olla omiaan hämärtämään sitä perus-
lähtökohtaa, että näitäkin oikeudenkäyntejä
koskevat yhtäläiset oikeusturvatakeet ja ihmis-
ja perusoikeusajatteluun perustuvat oi-
keudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuk-
set.

2.2. Sotilasrikosten tutkintajärjestelyt

Sotilasrikosten tutkintajärjestelyistä sääde-
tään sotilaskurinpitolain 28 §:ssä. Sen mu-
kaan vastuu esitutinnan toimittamisesta on
kurinpitoesimiehellä.

Poliisin tehtävien suorittamisesta puolustusvoimissa annetun lain (1251/1995) 1 §:ssä tutkinta säädetään puolustusvoimien tehtäväksi siten, että se huolehtii sotilasoikeudenkäyntiasiana käsiteltävän rikoksen tutkinnasta ja puolustusvoimien palveluksessa olevan henkilön tekemän rikoslain 40 luvussa tarkoitettujen rikosten tutkinnasta. Muun kuin sotilaan tekemä rikos voidaan tutkia vain, jos voidaan todennäköisin syin epäillä, että rikokseen osallisena on myös sotilas. Puolustusvoimat huolehtivat myös sen omaisuuteen kohdistuvan sotilasoikeudenkäyntilain 2 §:n 2 momentissa tarkoitettujen sellaisen rikoksen tutkinnasta, jonka puolustusvoimien palveluksessa oleva muu kuin sotilas on tehnyt puolustusvoimien hallinnassa olevalla alueella, aluksessa, ilma-aluksessa tai kuluneuvossa tai palvelustehtävässä, jos voidaan todennäköisin syin epäillä, että rikokseen osallisena on myös sotilas. Samassa lainkohdassa on vielä säädetty eräistä turvallisuus- ja valvontatehtävistä.

Kun rikosten esitutkinnasta yleensä huolehtii poliisi, puolustusvoimat on, rajavartiolaitoksen ja tullilaitoksen tapaan, esitutkintalain (449/1987) 2 §:ssä tarkoitettu "muu esitutkintaviranomainen". Poliisin tehtävien suorittamisesta puolustusvoimissa annetun lain 1 §:ssä säädetäänkin, että asian laadun vaatiessa tutkinta suoritetaan yhteistoiminnassa poliisin kanssa ja jos tutkinnan puolueettomuus tai rikoksen vakavuus sitä edellyttää, tehtävä on siirrettävä kokonaan poliisin suoritettavaksi. Näitä molempia tapoja on myös käytetty. Normaalisti tutkinta suoritetaan joukko-osaston sisäisenä tutkintana ja monimutkaiset asiat tutkii pääesikunnan tutkintaosasto. Puolustusvoimien ja poliisin yhteistoiminta tutkinta-asioissa on ollut ongelmatonta.

Eräissä erityistilanteissa, joita on edeltänyt eduskunnan oikeusasiamiehen antama tutkimääräys, eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian tarkastaja on ollut mukana tutkinnassa sen puolueettomuuden takaamiseksi.

Poliisin tehtäviä puolustusvoimissa hoitavat pääesikunnan tutkintaosaston virkamiehet, jotka ovat saaneet tehtävän edellyttämän koulutuksen, ja sotilaslakimiehet. Sotilaslakimies voi toimia tutkinnanjohtajana ja hänellä on tässä tehtävässä pidättämiseen oikeutetut

le virkamiehelle säädetyt toimivaltuudet. Tutkinnan johtamiseen liittyvissä vastuu-, toimivalta- tai muissa kysymyksissä ei käytännössä ole ollut erityisiä ongelmia.

Sen sijaan puolustusvoimien esitutkinnan taso on ollut vaihteleva ja usein vaatimaton. Tämä koskee erityisesti tutkimuksia joukko-osastoissa, joissa ei ole päätoimisia, perusteellisesti koulutettuja tutkijoita, minkä vuoksi osa oikeuteen tulleista sotilasrikosjutuista on edellyttänyt syyttäjän teettämiä lisäselvityksiä. On huomattava, että hiljattain toteutetun rikosprosessiuudistuksen myötä laadukkaan esitutkinnan merkitys syyteharjoituksen perustana on entisestään korostunut. Jo aloitetun pääkäsittelyn lykkääminen esitutkinta-aineistossa havaittujen puutteiden täydentämiseksi ei yleensä tule kysymykseen.

Eduskunnan oikeusasiamies on usein todennut esitutkinnan tason puolustusvoimissa varsin vaatimattomaksi. Esimerkiksi puolustusvoimille 12 päivänä huhtikuuta 1991 antamassaan lausunnossa kurinpitoseuraamustyöryhmän mietinnöstä (eduskunnan oikeusasiamiehen kirje no 1304, dno 512/4/1990) oikeusasiamies on yhtynyt sen ehdotuksiin esitutkinnan koulutuksen ja ohjeistuksen kehittämiseksi. Esitutkintaan liittyvän lisäkoulutuksen tarve joukko-osastoissa vaikuttaa yhä ilmeiseltä.

Asiassa kertyneen selvityksen perusteella arvioituna tässä yhteydessä ei ole syytä esittää muutoksia siihen säädöserustaan, joka määrää sotilasrikosten tutkinnassa vallitsevasta työnjaosta puolustusvoimien ja poliisin välillä. Työnjaon muuttaminen edellyttäisi resurssikysymystenkin laajempaa selvitystä.

2.3. Tuomioistuimet sotilasoikeudenkäyntiasioissa

Sotilasoikeudenkäyntiasiat käsitellään yleisissä tuomioistuimissa rikosasioista säädettyssä järjestyksessä. Eriksen on kuitenkin säädetty (laki sotilasoikeudenkäyntiasioita käsittelevistä yleisistä alioikeuksista, 327/1983), että näitä asioita käsitellään vain seuraavissa 20 käräjäoikeudessa: Helsingin, Hämeenlinnan, Ikaalisten, Joensuun, Jyväskylän, Kajaanin, Kokemäen, Kotkan, Kouvolan, Kuopion, Lahden, Lapin, Lappeenran-

nan, Mikkelin, Oulun, Raaseporin, Rovaniemen, Tampereen, Turun ja Vaasan käräjäoikeudessa. Muutoksenhakuasteena on Helsingin hovioikeus. Lisäksi Helsingin hovioikeus käsittelee sotilasoikeudenkäyntiasian ensimmäisenä oikeusasteena, milloin vastaajana on joukko-osaston komentaja tai vähintään majurin arvoinen upseeri tai vähintään majurin virkaa vastaavassa muussa sotilasvirassa palveleva henkilö.

Sotilasoikeudenkäyntilain 3 §:n mukaisesti sotilasoikeudenkäyntiasiat käsitellään sellaisessa erityiskokoonpanossa, johon käräjäoikeudessa kuuluu ammattituomarin lisäksi tavallisesti kaksi sotilasjäsentä.

2.4. Sotilaslakimiehet

Sotilasoikeudenkäyntilain 4 §:n 1 momentti kuuluu seuraavasti: ”Käsiteltäessä sotilasoikeudenkäyntiasiaa käräjäoikeudessa, jossa on sotilasjäsenet, syyttäjänä on sotilaslakimies. Syyttäjänä sotilaslakimies on valtakunnansyyttäjän välittömän määräysvallan alainen.”

Näitä syyttäjän tehtäviä käräjäoikeuksissa hoitaa nykyisin 11 sotilaslakimiestä, jotka on sijoitettu seuraavasti: kolme Hämeenlinnassa, kaksi Mikkeliissä ja Oulussa sekä yksi Helsingissä, Turussa, Kouvolassa ja Rovaniemellä. Nämäkin sotilaslakimiehet eivät toimi pelkästään syyttäjinä, vaan he hoitavat enimmäkseen muita tehtäviä. Myös eräät muut sotilaslakimiehet hoitavat satunnaisesti syyttäjän tehtäviä.

Yleiset syyttäjät käsittelevät sotilasoikeudenkäyntiasioita eräissä poikkeustilanteissa. Jos sotilaslakimies on estynyt eikä hänelle ole määrätty sijaista, syyttäjänä on lain 4 §:n 2 momentin mukaan alioikeuden yleinen syyttäjä. Lisäksi sotilaslakimies ja yleinen syyttäjä voivat tietyissä tilanteissa käyttää keskenään syytesiirtomenettelyä. Niissä sotilasrikosasioissa, jotka Helsingin hovioikeus käsittelee ensimmäisenä oikeusasteena, syyttäjänä toimii valtionsyyttäjä (laki yleisistä syyttäjistä, 199/1997, 6 §:n 2 momentti).

Sotilaslakimiehen virkoja puolustusvoimissa on nykyisin 21. Vaikka kaikki sotilaslakimiehet suorittavatkin lakimiestehtäviä, tehtävien sisältö vaihtelee käytännössä huomattavasti. Niihin kuuluu muun muassa hallinnon

sisällä tapahtuvaa neuvonantoa erilaisissa oikeudellisissa kysymyksissä, erilaisia hallinnollisia tehtäviä, kouluttamista, lainsäädännön valmistelua, kurinpitoasioiden valmistelua sekä edellä mainittuja tutkinnan johtamiseen ja ohjaamiseen liittyviä tehtäviä.

Sotilaslakimies on hallinnollisesti ja pääasiallisten tehtäviensä kannalta puolustusvoimien virkamies. Siihen nähden sijoitusorganisaation ulkopuolelta tuleva valtakunnansyyttäjän välitön määräysvalta syyttäjän tehtävissä on luonteeltaan hyvin poikkeuksellinen ja jossain määrin ongelmallinen, vaikka sen ei voitaneen katsoa käytännössä sisältävän ristikkäisohjauksen mahdollisuutta syyteasioissa.

Eduskunnan oikeusasiamies on eri yhteyksissä pitänyt sotilaslakimiesten roolia lausunnonantajana, kurinpitoasiakirjojen tarkastajana, oikeusupseerien kouluttajana ja syyttäjänä ongelmallisena.

2.5. Syyttäjän harkintavalta ja keinovalikoima sotilasrikosasioissa

Syyttäjän (sotilaslakimiehen) harkintavallan rajat ja keinovalikoima sotilasrikosasioissa poikkeavat siitä, mitä ne yleisellä syyttäjällä ovat. Olennaiset eroavuudet ovat seuraavat:

1) Sotilasoikeudenkäyntiasiana käsiteltävästä rikoksesta syyttäjän on nostettava syyte, vaikka asianomistaja ei olisikaan esittänyt syyttämispyyntöä (sotilasoikeudenkäyntilain 4 §:n 3 momentti).

Siviilipuolella asianomistajarikoksissa tämä syyttämispyyntö on syyttäjän syyteharjintavallan edellytys eräin yleiseen etuun ja osallisuustilanteisiin liittyvin poikkeuksin.

2) Sotilasoikeudenkäyntiasiana käsiteltävästä rikoksesta syyttäjä, toisin kuin kaikissa muissa rikoksissa, ei saa jättää syytettä nostamatta oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 1 luvun 7 §:ssä säädettyillä perusteilla (sotilasoikeudenkäyntilain 4 §:n 3 momentti). Kyseiset perusteet tarkoittavat toimenpiteistä luopumista eli niin sanottua seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä rikoksen vähäisyyden tai tekijän nuoruuden (alle 18 vuotta) perusteella.

Sen sijaan sotilasrikosasioissakin syyttäjä voi luopua toimenpiteistä kohtuus- ja kon-

kurrenssiperusteilla (oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n nojalla). Käytännössä sellaisia päätöksiä tehdään sotilasrikosasioissa äärimmäisen harvoin. Lisäksi sotilassyöttäjälläkin ovat normaaliin tapaan käytettävissään syyttämättä-jättämisperusteena näytön riittämättömyys ja muut yleiset perusteet.

3) Sotilasoikeudenkäyntiasiaa ei saa käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä (sotilasoikeudenkäyntilain 15 §:n 2 momentti).

Siviilipuolella rangaistusmääräysmenettely on vähäisissä ja yksinkertaisissa rikoksissa laajalti käytössä.

4) Puolustusvoimien piirissä on yleisesti katsottu, että syyttäjä (sotilaslakimies) voi ryhtyä toimenpiteisiin vain niissä asioissa, joihin liittyvän esitutkinta-aineiston joukko-osaston komentaja on esitutkinnan päätyttyä sotilasoikeudenkäyntilain 14 §:n 1 momentin nojalla toimittanut syyttäjälle oikeudenkäyntiä varten. Kurinpitoesimiehen asiana on ennen sitä ollut huolehtia siitä, että esitutkinta suoritetaan (sotilaskurinpitolain 28 §). Sen vuoksi ei ole pidetty tarpeellisenakaan, että sotilaslakimiehellä tulisi olla toimivaltaa ryhtyä omasta aloitteestaan itse selvittämään tai tutkittamaan tietoonsa tullutta rikosepäilyä. Jos hänelle on tehty ilmoitus rikoksesta, hänen on toimitettava se joukko-osaston komentajalle, jollei ilmoitus ole selvästi aiheeton (sotilasoikeudenkäyntilain 13 §:n 2 momentti).

Siviilipuolella poliisin on esitutkintalain mukaan myös syyttäjän pyynnöstä toimitettava esitutkinta. Valtakunnansyyttäjänvirastossa on katsottu, että valtakunnansyyttäjällä on oikeus omasta aloitteestaankin ryhtyä selvittämään asiaa esimerkiksi sellaisessa tilanteessa, jossa lehdistötojen perusteella on syytä epäillä sotilasrikoksen tapahtuneen.

5) Periaatteessa merkittävin eroavuus liittyy kuitenkin siihen, että joukko-osaston komentaja päättää sotilasoikeudenkäyntiasian vireillepanosta tuomioistuimessa. Hän ratkaisee esitutkinnan jälkeen, toimitetaanko esitutkinta-aineisto syyttäjälle oikeudenkäyntiä varten, jollei asiaa käsitellä kurinpitomenettelyssä. Tätä komentajan ratkaisua on yleisesti pidetty luonteeltaan ehdottomana prosessinedellytyksenä. Kun sotilaslakimies niissäkin asioissa suorittaa muun muassa

näytön arvioinnin, ei tässä tarkoitettu komentajan ratkaisu, "syytemääräys", kuitenkaan kaikissa tapauksissa välttämättä johda siihen, että asia käsiteltäisiin tuomioistuimessa.

Kurinpitomenettelyn vaiheista todettakoon, että kurinpitoesimies voi sotilaskurinpitolain nojalla jättää esitutkinnan toimittamatta, jos teko on johtunut olosuhteet huomioon ottaen anteeksiannettavasta huomaamattomuudesta, ajattelemattomuudesta tai tietämättömyydestä tai tekoa on muutoin pidettävä kurin ja järjestyksen ylläpitämisen kannalta vähäisenä. Muutoin asiassa toimitetaan esitutkinta, joka voidaan kurinpitomenettelyssä käsiteltävissä asioissa toimittaa myös suppeana. Tutkinnan päätyttyä kurinpitoasian jatko toimista päättää kurinpitoesimies. Tässä päätöksenteossa on käytännössä suuri ohjaava merkitys sotilaslakimiehen antamalla lausunnolla, josta ilmenevät arviointi siitä, mistä rikoksesta asiassa on kyse, käsitys seuraamusta lieventävistä ja korottavista perusteista sekä arvio siitä, voidaanko asia käsitellä kurinpitomenettelyssä vai tulisiko se toimittaa syyttäjälle.

Syyttäjältä edellytettävään puolueettomuuteen ja objektiivisuutta edellyttävään näytön arviointiin sopii huonosti se, jos sama henkilö on jo aikaisemmin muussa roolissa muodostanut siihen kantansa. Puolustusvoimissa onkin sisäisin työnjakojärjestelyin pyritty siihen, että syyttäjänä toimisi aina sellainen sotilaslakimies, joka ei ole hallintovirkamiehenä ollut missään vaiheessa tekemisissä kulloinkin syyteharkinta-asiana esillä olevan jutun kanssa.

Komentaja saa sotilasoikeudenkäyntilain 14 §:n 2 momentin mukaan jättää toimittamatta aineiston syyttäjälle, jos esitutkinnassa on käynyt selville, ettei ketään voida panna syytteeseen taikka jos teko on johtunut olosuhteet huomioon ottaen anteeksi annettavasta huomaamattomuudesta, ajattelemattomuudesta tai tietämättömyydestä taikka tekoa on muutoin pidettävä kurin ja järjestyksen ylläpitämisen kannalta vähäisenä. Säännös ei sanamuotonsa perusteella anna komentajalle oikeutta kertyneen näytön arviointiin, joka kuuluu siis syyttäjälle ja tuomioistuimelle. Myöskään käytännössä komentajat eivät ole pyrkineet vaikuttamaan näytön arviointiin.

Jos komentaja on toimittanut aineiston syyttäjälle, kyseessä on syytemääräyksen kaltainen tilanne eräin eroavuuksin. Oleellista on, että sotilassyöttäjän on toimittava komentajan tahdon mukaisesti kuitenkin niin, että syyttämättä jättäminenkin syyttäjän ratkaisuna tulee kysymykseen edellä 2 kohdassa selostetuin rajoituksin.

Siviilipuolella rikosasian vireillepanosta päättää syyttäjä ja asianomistajalla on lisäksi toissijainen syyteoikeus. Lisäksi syyttäjä voi saada syytemääräyksen joko syyttäjääorganisaation sisältä, valtakunnansyyttäjältä, tai syyttäjääorganisaation ulkopuolelta, esimerkiksi valtioneuvoston oikeuskanslerilta tai eduskunnan oikeusasiamieheltä, näiden viranomaisvalvontatehtävään liittyvään syytteenespanovaltaan perustuen. Tällaisen syytemääräyksen saaneella syyttäjällä ei ole millään perusteella enää mahdollisuutta päätyä syyttämättä jättämiseen, koska asiassa on jo kaikilta osin suoritettu syyteharkinta: oikeudellinen arviointi, näytön arviointi ja toimenpiteharkinta. Syytemääräyksestä ilmenevät rikosnimike ja lainkohdat sekä tavallisesti teonkuvauskin jollakin tarkkuudella. Myös esitettävästä todistelusta saattaa olla lausuttu. Sen sijaan komentajan syytemääräys on käytännössä sisällöltään avoin vakiolausunto esitutkintapöytäkirjassa: "Asia lähetetään syyttäjälle oikeudenkäyntiä varten". Syyteharkinta on silloin vielä tekemättä.

6) Sotilaspuolella ei esitutkintaa toimittaville ole erikseen säädetty velvollisuutta ilmoittaa tutkinnassa olevista asioista syyttäjälle jo esitutinnan aikana. Toisaalta sellaisen ilmoituksen tekemistä ei ole erityisesti kiellettykään.

Sitä vastoin esitutkintalain 15 §:n 1 momentissa on säädetty poliisin ilmoitusvelvollisuudesta syyttäjälle. Sen ulkopuolelle on rajattu yksinkertaiset asiat. Sellaisia on myös huomattava enemmistö sotilasrikosasioista.

7) On esitetty erilaisia käsityksiä siitä, koskeeko rikosprosessiuudistuksen yhteydessä esitutkintalakiin lisätty säännös esitutinnan rajoittamisesta myös sotilasrikosten tutkintaa ja syyttäjää (sotilaslakimiestä). Kyseisen lainkohdan mukaan syyttäjällä on oikeus tiettyin edellytyksin tutkinnanjohtajan esityksestä määrätä, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se keskeytetään.

Ainakin edellä 1—5 kohdassa selostettujen poikkeuksellisten lakisääteisten järjestelyjen taustalta on löydettävissä ajatus sotilasoikeudenkäyntiasioden erityisluonteesta ja joukko-osaston komentajan roolista. Komentaja vastaa viime kädessä myös sotilaallisen kurin ja järjestyksen säilymisestä joukoissaan. Siihen nähden ei ole pidetty tarkoituksenmukaisena, että syyttäjä uudelleen ja mahdollisesti erilaiseen lopputulokseen päätyen harkitsisi teon vähäisyyttä ja sellaiseen tekoon liittyvän tuomioistuinkäsittelyn tarpeellisuutta. Myös asianomistajan syyteoikeuteen liittyvä määräämisvalta on nähty alisteiseksi sotilaskuriin liittyville näkökohdille. Tämä estää sellaisen tilanteen syntymisen, jossa rikoksen uhriksi esimerkiksi varusmestoveriensä taholta jo joutunut varusmies voitaisiin menestyksellisesti painostaa estämään itseensä kohdistuneen rikoksen käsittelyn tuomioistuimessa. Vähäisiä sotilasrikosasioita varten ei rangaistussääntelyä ole nähty tarpeelliseksi siksikään, että ne voidaan käsitellä kurinpitomenettelyssä, jossa yhtenä seuraamuslajina on rahamääräinen kurinpitosakko.

2.6. Sotilasoikeudenkäyntiasioden kiireellisyys

Sotilasoikeudenkäyntilain 16 §:n 1 momentin mukaan sotilasoikeudenkäyntiasiat on käsiteltävä kiireellisinä. Se on tarpeen asevelvollisten palvelusajan lyhyiden ja puolustusvoimien erityisolojen takia. Ylivoimainen enemmistö kaikista sotilasrikosasioista koskee varusmiehiä ja näiden lyhin palvelusaika on kuusi kuukautta. Sotilaallisen kurin ja järjestyksen ylläpidon kannalta on muutoinkin eduksi, että nämä asiat saadaan päätökseen mahdollisimman nopeasti. Tällä voidaan nähdä olevan sekä yleis- että erityisestävää merkitystä sotilasyhteisössä.

Tutkinnan ja syyttäjän toimenpiteiden kestolle ei ole olemassa erityistä määräaikaa. Käytännössä syyteharkinta luonteeltaan yksinkertaisissa asioissa kestää enintään muutamia päiviä. Alioikeuden on otettava asia käsiteltäväksi 30 päivän kuluessa syyttäjän ilmoituksen saapumisesta.

Käytännössä kiireellisen käsittelyn tavoite on saavutettu hyvin, vaikka osa sotilasri-

kosasioista joudutaankin käräjäoikeuksissa käsittelemään vastaajan jo kotiuduttua, luonnollisesti kuitenkin rikosoikeudellisten vanhentumisaikojen puitteissa. Silloin vastaaja velvoitetaan haasteella saapumaan yleensä asuinpaikkaansa lähinnä olevaan sotilasrikosasioita käsittelevään käräjäoikeuteen. Sen mahdollistamiseksi sotilassyöttäjät joutuvat usein siirtämään asian toiselle sotilassyöttäjälle. Selvää on, että näissä tapauksissa langetettavan seuraamuksen merkitys sotilaskurin ylläpidon kannalta on vähäinen.

Jos rikos on tehty noin yhtä kuukautta ennen tai vielä lähempänä palvelusajan päättymistä, se ei käytännössä yleensä ehdi edetä käräjäoikeuden istuntoon vastaajan palvelusaikana.

Asiaa ei saa sotilaskurinpitolain mukaan käsitellä kurinpitomenettelyssä, jos rikoksen tehnyt ei enää ole rikoslain 45 luvun alainen. Esimerkiksi asevelvollisuuslain tai naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta annetun lain (194/1995) nojalla palveluksessa olevan henkilön osalta käsittelymahdollisuus kurinpitomenettelyssä päättyy kotiuttamiseen.

2.7. Ihmis- ja perusoikeuksien toteutuminen

Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (SopS 19/1990), jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus, 6 artiklan 1 kappaleen mukaan jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä (access to court). Vastaava määräys on kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 8/1976) 14 artiklan 1 kappaleessa.

Vaikka tuomioistuinmenettelyä koskeva arviointi ei kuulukaan tähän hallituksen esitykseen, ovat eräät Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomiot mielenkiintoisia myös syyttäjän tehtävien järjestämistä ajatellen. Useissa Turkkiä koskevissa tapauksissa kuten *Incal v. Turkki*, tuomio 9.6.1998, on katsottu sotilasjäsenen mukanaolon kansallisessa turvallisuustuomioistuimessa, jota ei tosin voida rinnastaa sotilasrikosasioita käsittelevään tuomioistuimeen, merkinneen Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen rikkomista. Sotilasrikosasioita käsittelevän tuomioistuimen kokoonpanosta on ollut kyse useissa Yhdistynyttä Kuningaskuntaa koskevissa langettavissa tuomioissa kuten tapauksessa *Findlay v. Yhdistynyt kuningaskunta*, tuomio 25.2.1997. Voimassa olleiden säännösten mukaan asianomainen upseeri kutsui tuomioistuimen koolle kutakin juttua varten erikseen, määräsi syytteestä ja nimitti syyttäjänä toimivan sotilashenkilön sekä tuomioistuimen jäsenet, jotka olivat kokoonkutsujaa alempiarvoisia upseereita ja joista useimmat palvelivat tämän alaisissa yksiköissä. Nimittävä upseeri myös vahvisti tuomioistuimen päätöksen. Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan tuomioistuimen riippumattomuus ja puolueettomuus eivät toteutuneet. Nytemmin brittiläisessä järjestelmässä syyttäjällä on täysi harkintavalta syytteen sisällön suhteen, eikä syyttäjäksi nimitä syytteestä päättävän komentajan alaista.

Edellä selostetuista ratkaisuista ei voida ilman muuta päätellä, että suomalaisen sotilasrikosasioita käsittelevän tuomioistuimen kokoonpano tai syyttäjänä toimivan sotilaslakimiehen asema olisivat yhtä lailla kritiikille alttiita Euroopan ihmisoikeussopimuksen perusteella. Kuitenkin ratkaisut osoittavat, että sotilaslaitoksen määräämisvallan suuri osuus tuomioistuimen toiminnassa on seikka, johon esimerkiksi ihmisoikeustuomioistuin voi kohdistaa arvostelua. Syyteasioiden siirtäminen yleisille syyttäjille olisi omiaan jo ennalta torjumaan tällaista arvostelua ja myös edistämään perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Vastaavaa merkitystä olisi myös syyttäjän harkintavallan laajentamisella ja ratkaisutoiminnan joutuisuudella.

2.8. Eräitä lukumäärätietoja

Pääesikunnan oikeudellisen osaston keräämien tietojen mukaan puolustusvoimissa on ollut vuosina 1998 ja 1997 kurinpitomenettelyasioita 5 820 ja 5 793, kurinpitovalituksia 5 ja 19 ja syyteasioita 475 ja 505.

Rajavartiolaitoksen noin 1 000 asevelvollisen ja 2 900:n sotilasviroissa palvelevan henkilön kurinpitovalitukset ja syyteasiat sisältyvät edellä mainittuihin lukumääriin. Sitä vastoin kurinpitomenettelyasioita siellä on ollut edellä mainittujen lisäksi vuosittain keskimäärin 150.

Ehdoton enemmistö mainituista asiaryhmistä liittyy asevelvollisuuttaan suorittaviin varusmiehiin. Kantahenkilökuntaa koskevia asioita on hyvin pieni vähemmistö. Sotilas-oikeudenhoito onkin leimallisesti "varusmiesoikeutta". Poikkeuksena ovat sinänsä vähälukuiset kurinpitovalitukset, jotka liittyvät nykyisin useimmiten kantahenkilökuntaan ilmeisesti siksi, että vuoden 1998 alussa poistettiin kurinpitoarestin kohdistamismahdollisuus varusmiehiin.

Tilastokeskuksen tuottamien oikeustilastojen mukaan 20 käräjäoikeudessa käsiteltiin sotilasrikosasioita vuonna 1997 yhteensä 417, vuonna 1996 362, vuonna 1995 483, vuonna 1994 506 ja vuonna 1993 711. Ensiksi mainitun luvun poikkeaminen pääesikunnan keräämästä vuoden 1997 luvusta (505) selittyy syyttäjän ratkaisun varaan jääneillä asioilla. Niistä suurin osa on ollut näytön riittämättömyyteen perustuneita päätöksiä syyttämättä jättämisestä.

Helsingin hovioikeuden kirjaamosta saatujen tietojen mukaan Helsingin hovioikeuteen tuli vuonna 1997 kaksi siellä ensimmäisenä oikeusasteena käsiteltävää sotilasoikeudenkäyntiasiaa ja vuonna 1998 yksi tällainen asia.

Eduskunnan oikeusasiamiehellä, jolle puolustusvoimien virkamiesten toiminnan laillisuusvalvonta on keskitetty, on vuosittain 40—50 sotilasviranomaisten menettelyyn liittyvää asiaa ja niissä on vain satunnaisesti ollut sotilasrikosasioiden tutkintaa koskevia asioita. Sotilassyöttäjiä koskevia kanteluita ei juuri ole ollut. Viimeisin niistä liittyi syyttäjän toimintaan Taipalsaaren miehistönkuljetuspanssarivaununurmassa kesäkuussa

1991. Kantelu ei kuitenkaan antanut aihetta laillisuusvalvojan toimenpiteisiin.

Näköpiirissä ei ole sellaisia seikkoja, joiden perusteella voitaisiin ennakoida mainittujen lukumäärien tulevan lähivuosina merkittävästi muuttumaan johonkin suuntaan.

Kaikissa sotilasrikosasioissa syyttäjän yhteydenpito esitutkintaan on tyypillisesti erilaisiin oikeuskysymyksiin liittyvää ohjausta etupäässä puhelimitse. Kyseessä ei siten yleensä ole ollut varsinainen työnjohdollinen toiminta, operatiivinen tai taktinen tutkinnan johtaminen tai määrääminen pakkokeinojen käytöstä.

2.9. Ruotsin ja Norjan lainsäädäntö

Ruotsissa oli aikaisemmin erillinen rikos- ja prosessilainsäädäntö sotilasrikoksille. Näihin rikoksiin luettiin sotilaiden tekemät rikokset sekä rikokset, joilla oli läheinen yhteys sotilasvirkaan tai joilla oli läheinen yhteys sotaväen olosuhteisiin. Oikeudenkäynti näissä asioissa poikkesi monessa suhteessa muista oikeudenkäynneistä.

Vuonna 1986 toteutuneella lainsäädäntömuutoksella poistettiin erillissäätely sotilasrikosten osalta sekä sotilasvirassa olevilta että asevelvollisilta. Pääosin erityisrikokset dekriminalisoitiin. Nämä asiat käsitellään nyt kurinpitomenettelyssä.

Nykyisin sotilasvirassa oleviin sovelletaan siis samaa virkamiesoikeudellista kurinpitomenettelyä kuin muihinkin virkamiehiin. Siitä säädetään nykyisin julkisesta palvelusuhteesta annetussa laissa (Lag om offentlig anställning, 1994:260).

Asevelvollisten kurinpitomenettelystä puolestaan annettiin uusi laki kurinpitovastuusta kokonaisuutena puolustuksessa (Lag om disciplinansvar inom totalförsvaret, 1994:1811). Tässä laissa ei säädetä rikosvastuusta, vaan ainoastaan hallinto-oikeuteen pohjautuvasta kurinpitovastuusta.

Norjassa sotilaspoliisi tai päällystään kuuluva sotilas suorittaa yleensä esitutkinnan. Esitutkinnassa heillä on poliisin kanssa rinnakkainen toimivalta. Tarvittaessa poliisi antaa virka-apua ja voi ottaa esitutkinnan suoritettavakseen. Sotilaspoliisin ei tarvitse odottaa ilmoitusta rikoksesta. Sen on suoritettava tutkinta, jos on perusteltua selvittää,

onko tehty sellainen rikos, josta puolustusvoimat tai julkinen valta on saatettava tekijä vastuuseen. Puolustushallinnon pääsyyttäjät (generaladvokatit) ja sotilassyyttäjät (kriisadvokatit) voivat tehdä aloitteen sotilaspoliisille tutkinnan aloittamiseksi.

Eräissä tilanteissa voidaan käyttää kurinpitomenettelyä. Niitä ovat eräät tuottamukselliset teot, jotka ovat rangaistavia ainoastaan tahallisina rikoksina. Toisen ryhmän muodostavat sotilaan käyttäytymiseen ja alkoholiinkäyttöön liittyvät asiat. Eräät sotilasalueella sattuneet vähäiset rikokset voidaan myös käsitellä kurinpitomenettelyssä. Siinä voidaan määrätä enintään 20 päivän arestirangaistus. Periaatteessa kurinpitomenettely on riippumaton rikosoikeudellisesta puolesta. Kurinpitomenettelyä ei kuitenkaan tule käyttää, jos asiassa nostetaan syyte.

Komppanianpäällikkö tai prikaatin komentaja lähettää esitutkinnassa olleen asian sotilassyyttäjälle. Sotilassyyttäjä voi myös omasta aloitteestaan ottaa virallisen syytteen alaisen asian käsittelyyn. Sotilassyyttäjät hoitavat syyttäjille kuuluvat tehtävät sotilasrikosasioissa.

Sotilassyyttäjä yleensä päättää, nostetaanko asiassa syyte vai tyydyttääkö kurinpitomenettelyyn. Asia, jossa on yksityinen asianomistaja, lähetetään rikosoikeudelliseen käsittelyyn, jos asianomistaja vaatii rangaistusta.

3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

Syyttäjän tehtävät sotilasoikeudenkäyntiasioissa ehdotetaan siirrettäviksi sotilaslakimiehiltä yleisille syyttäjille eli valtakunnan syyttäjän tähän tehtävään määräämille kihlakunnansyyttäjille. Tavoitteena on selkeyttää sotilasrikosten syyttäjätoimintaan liittyviä organisatorisia lähtökohtia ja edistää syyttäjistön tärkeänä pidettyä itsenäisyyttä ja riippumattomuutta. Viimeksi mainituilla on yhtymäkohtansa myös oikeusturvakysymyksiin, erityisesti perus- ja ihmisoikeusajattelussa keskeisiin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksiin.

Sotilaskurinpitolakia ehdotetaan muutettavaksi siten, että syyttäjä voisi omasta aloitteestaan kurinpitoesimiehen tapaan määrätä

esitutkinnan toimitettavaksi sotilasoikeudenkäyntiasia. Lisäksi syyttäjä voisi omasta aloitteestaan ottaa tutkintaan määräämänsä asian syyteharkintaansa, kun nykyisin nämä asiat tulevat syyteharkintaan lähes poikkeuksetta joukko-osaston komentajan toimittamina. Tavoitteena on näiden syyttäjän lisävaltuuksien myötä vahvistaa sotilasrikosten tutkinnan ulkoista kontrollia ja edistää näin luottamusta tutkinnan puolueettomuutta ja tasapuolisuutta kohtaan.

Muilta osin ehdotukset sisältävät lähinnä edellä selostetuista muutoksista johtuvia tai niihin liittyviä vähämerkityksellisiä, teknisluonteisia muutoksia.

4. Esityksen vaikutukset

Puolustusvoimien sotilaslakimiehiltä oikeusministeriön hallinnonalan yleisille syyttäjille siirtyvien tehtävien kokonaismääräksi on arvioitu kolme henkilötyövuotta.

Syyttäjän tehtäviä muiden tehtäviensä ohessa hoitaneet sotilaslakimiehet työllistyvät puolustusvoimien juridista asiantuntemusta vaativissa tehtävissä. Heidän syyttäjän tehtävistä vapautuvaa työpanostaan käytettäisiin entistä enemmän muun muassa tutkinnan johtamiseen ja ohjaamiseen.

Syyttäjälaitokselle siirtyvät lisätehtävät, jotka jakaantuvat usean syyttäjyksikön kesken, otetaan huomioon syyttäjälaitoksen työvoimatarvetta mitoitettaessa.

Säännösten muuttaminen aiheuttaa sekä puolustusvoimissa että syyttäjälaitoksessa tarvetta koulutukseen ja siihen liittyviä kustannuksia.

5. Asian valmistelu

Esitys perustuu oikeusministeriön asettaman sotilassyyttäjätyöryhmän huhtikuussa 1999 valmistuneeseen ehdotukseen. Työryhmässä olivat edustettuina Valtakunnansyyttäjänvirasto, oikeusministeriö, puolustusministeriö, Pääesikunta ja Läntisen maanpuolustusalueen esikunta. Ehdotuksesta pyydettiin lausunto eri viranomaisilta ja järjestöiltä. Lausunnoissa ehdotusta puollettiin.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Lakiehdotusten perustelut

1.1. Sotilasoikeudenkäyntilaki

4 §. Nykyisen 4 §:n 1 momentissa säädetään ensinnäkin, että käsiteltäessä sotilasoikeudenkäyntiasiaa kärjäoikeudessa, jossa on sotilasjäsenet, syyttäjänä on sotilaslakimies. Lisäksi siinä erikseen todetaan, että syyttäjänä sotilaslakimies on valtakunnansyyttäjän välittömän määräysvallan alainen.

Ehdotetun 4 §:n 1 momentin ensimmäisen virkkeen mukaan sotilasoikeudenkäyntiasioiden erityissyyttäjäjärjestelmä lakautettaisiin, kun syyttäjän tehtävät sotilasoikeudenkäyntiasioissa siirrettäisiin yleisille syyttäjille, valtakunnansyyttäjän näihin tehtäviin määräämille kihlakunnansyyttäjille. Lain 23 §:ssä olevaan sääntelyyn sota-oikeuden syyttäjän määräämisestä ei ehdoteta muutoksia.

Ehdotus selkeyttäisi syyttäjäorganisaatiota, kun siinä ei enää toimisi hallinnollisesti puolustusvoimiin kuuluvia virkamiehiä. Ehdotus olisi myös sopusoinnussa hiljattain toteutetun syyttäjälaitoksen kokonaisuudistuksen yhteydessä korostettujen syyttäjistön päätömisuuden, itsenäisyyden ja riippumattomuuden kanssa.

Ehdotettu valtakunnansyyttäjän määräys olisi menettelytapana tarkoituksenmukainen monestakin eri syystä. Sitä käyttäen voitaisiin ottaa huomioon ongelmat, jotka johtuvat kärjäoikeuksien tuomiopiiri- ja syyttäjäyksiköiden toimialuejaon erilaisuudesta. Vain yhden sotilasoikeudenkäyntiasioita käsittelevän kärjäoikeuden, Helsingin, tuomiopiiri on sama kuin paikallisen syyttäjäyksikön toimialue, kun otetaan huomioon myös syyttäjäpuolella toteutetut yhteistoimintajärjestelyt. Muilla paikkakunnilla rajat menevät enemmän tai vähemmän ristiin, jolloin kärjäoikeuksien alueelliseen toimivaltaan sidottu sotilassyyttäjätoimivalta olisi kaavamaisuudessaan epätarkoituksenmukainen ja aiheuttaisi erikseen ratkaistavia työnjako-ongelmia toimivaltaisten syyttäjien välille.

Tämän tehtävän erityisluonteesta johtuen on tarkoituksenmukaista määrätä toimialu-

eeksi koko maa näissä asioissa syyttäjinä toimiville. Kihlakunnansyyttäjän toimivaltahan on muutoin kytketty paikallisen kärjäoikeuden toimivaltaan (laki kihlakunnansyyttäjistä, 195/1996, 6 §). Sotilassyyttäjiksi määrättyjen laajempi toimivalta helpottaisi esimerkiksi asioiden sujuvaa hoitamista syytesiirto- ja sijaisuustilanteissa. Käytännön normaalitilanteessa syyttäjän sijoitusyksikkö sijaitsisi usein kuitenkin sotilasasioita käsittelevän tuomioistuimen tuomiopiirissä.

Valtakunnansyyttäjän määräyksellä voitaisiin joustavalla tavalla ottaa huomioon yleisille syyttäjille siirrettävistä tehtävistä aiheutuvat koulutuskysymykset ja työmäärämuutokset. Kyse on erityisasiantuntemusta edellyttävästä tehtäväkokonaisuudesta, mikä ei työmääristä ja tehtävien alueellisesta jakautumisesta johtuen kuitenkaan edellytä yhdenkään kihlakunnansyyttäjän erikoistumista päätoimisesti vain näihin tehtäviin. Sotilassyyttäjämääräyksen saavat syyttäjät tulisi erityiskoulutuksella perehdyttää uusiin tehtäviinsä. Kyse ei ole pelkästään rikoslain 45 luvun tunnusmerkistöjen omaksumisesta, vaan koko sotilasoikeudenhoitojärjestelmän perusteiden ja tavoitteiden hallinnasta.

Ehdotetun menettelytavan etuna on sen helppo muuteltavuus. Annetun määräyksen tarkistamiseen saattavat antaa aihetta esimerkiksi työmäärien myöhempi kehitys tai henkilövaihdokset.

Syyttäjänä toimiminen viittaisi samaan tehtäväkokonaisuuteen kuin muissakin rikosasioissa eli syyttäjän tehtäviin esitutkinna, syyteharkinnassa, vireillepanossa ja oikeudenkäynnissä. Ensiksi mainituista todettakoon, että syyttäjä ei johda esitutkintaa. Toimivaltaisella syyttäjällä olisi sotilasoikeudenkäyntiasioissakin jäljempänä ehdotetun sotilaskurinpitolain 30a §:n mukainen oikeus toimituttaa esitutkinta ja suorittaa syyteharkinnassa olevissa asioissa esitutkintalain 15 §:n 2 momentin mukaisesti lisätutkimuksia sekä antaa niissä määräyksiä esitutkinnan lakisääteisten tavoitteiden turvaamiseksi. Vastaavasti syyttäjän toimivallasta pakkokeinoasioissa olisi voimassa mitä pakkokeinoissa (450/1987) yleislakina säädetään ja

jäljempänä ehdotetun sotilaskurinpitolain 19 §:ssä erityislakina säädettäisiin. Hyvään syyttäjätapaan voidaan puolestaan katsoa kuuluvan syyttäjän ja esitutinnan välisen yhteydenpidon edistäminen siten, että syyttäjällä on velvollisuus vastata ja ottaa kantaa niihin toimivaltaansa kuuluihin asioihin liittyviin kysymyksiin ja tiedusteluihin, joita tutkinnanjohtaja tai tutkija hänelle esittävät.

Kun syyttäjän tehtävät ehdotuksen mukaan siirtyisivät kihlakunnansyyttäjille, joiden asemasta suhteessa valtakunnansyyttäjään jo säädetään yleisistä syyttäjistä annetun lain (199/1997) 9 §:ssä, säännöksen 1 momentissa nykyisin oleva maininta valtakunnansyyttäjän määräysvallasta kävisi tarpeettomaksi.

Ehdotetun 1 momentin toinen virke tarkoittaisi lakiteknistä viittausta yleisistä syyttäjistä annetun lain 7 §:n 2 momentin viimeiseen virkkeeseen. Lainkohdassa säädetään, että valtionsyyttäjä toimii syyttäjänä asioissa, jotka hovioikeus käsittelee ensimmäisenä oikeusasteena, jollei toisin säädetä tai määrätä.

Asetuksella voidaan tarvittaessa säätää tässä tarkoitettun valtakunnansyyttäjän määräyksen toimittamisesta tiedoksi pääesikunnalle.

Pykälän nykyinen 2 momentti, jossa säädetään yleisen syyttäjän toimimisesta sotilaslakimiehen syyttäjäsijaisena eräissä tilanteissa, kumottaisiin tarpeettomana. Edellä tarkoitettulla määräyksellä ja sen lisäksi mahdollisesti tarvittavalla muulla ohjeistuksella yhteistoiminta-alueittain tai syyttäjäyksiköittäin luodaan menettelytavat syyttäjien viran-toimitusesteitä ja vastaavia tilanteita silmällä pitäen.

14 §. Säännöstä ehdotetaan tarkistettavaksi siten, että siinä säädettäisiin esitutkinta-aineiston toimittamisesta syyttäjälle "syyteharkintaa" eikä "oikeudenkäyntiä" varten. Sääntelymalli vastaisi näin esitutkintalain 43 §:ää. Se olisi myös sikäli nykyistä täsmällisempi, että sotilasoikeudenkäyntiasioissakin esitutkintaa seuraa työvaiheena säännönmukaisesti syyteharkinta, jossa syyttäjä päättää siitä, nostaako asiassa syytteen vai ei. Tätä perusasetelmaa ei muuta se, että syyttäjän syyteharkintavaltaa ja keinovalikoi-maa sotilasoikeudenkäyntiasioissa on eräin kohdin rajoitettu. Esimerkiksi näytön riittä-

vyyden arviointi kuuluu aina syyttäjälle ja sitä koskevat samat periaatteet kuin näytön arviointia muissakin rikosasioissa.

15 §. Nykyinen 15 §:n 1 momentti on laissa alkuperäisessä muodossaan ja se on vahvistettu ennen oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia. Momentissa säädetään yhtäältä vireillepanoon liittyen asian ilmoittamisesta tuomioistuimen käsiteltäväksi ja asian siirtämisestä toiselle syyttäjälle ja toisaalta syyttäjällekin sotilasoikeudenkäyntiasioissa asetetusta erityisestä joutuisuustavoitteesta, joka on ilmaistu sanalla "heti". Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain myötä menettelytavoista säätäminen tässä erikseen on käynyt tarpeettomaksi.

Yleisistä syyttäjistä annetun lain 1 §:n 1 momentti sisältää syyttäjän toimintaa ohjaavan yleisen joutuisuusvelvoitteen. Sotilasoikeudenkäyntiasioiden erityisluonteesta ja varusmiesten palvelusajan lyhydestä johtuen tätä yleistä joutuisuusvelvoitetta olisi syytä näissä asioissa terävöittää erityiseksi kiirehtimisvelvoitteeksi. Se tarkoittaisi käytännössä sitä, että syyttäjän olisi suoritettava toimenpiteensä sotilasoikeudenkäyntiasioissa pääsääntöisesti ennen muita samanaikaisesti keskeneräisiä asioita.

Näistä syistä ehdotetaan 15 §:n 1 momenttiin otettavaksi säännös siitä, että syyttäjän on suoritettava syyteharkinta ja muut toimenpiteet sotilasoikeudenkäyntiasioissa kiireellisesti. Erityisen määräajan asettaminen ei olisi tarkoituksenmukaista johtuen asioiden laadun vaihtelevuudesta. Asioista suurin osa on luonteeltaan yksinkertaisia, mutta muutamat, varsinkin kantahenkilökuntaa koskevat asiat saattavat olla hyvinkin vaativia ja vaikeita.

Sotilasoikeudenkäyntilain 1 §:n 1 momentissa säädetään muun ohessa, että sotilasoikeudenkäyntiasiat käsitellään "rikosasioista säädetystä järjestyksessä noudattaen lisäksi, mitä tässä laissa säädetään." Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun mukaisessa vireillepanomenettelyssä pääsääntönä on haastehakemus ja poikkeuksena syyttäjän haaste. Sotilasoikeudenkäyntiasioiden vireillepanossa sovelletaan mainitun lain säännöksiä siten, että enemmistö näistä asioista saatetaan vireille syyttäjän antamalla haasteella. Haastehakemusmenettelyä on

käytetty lähinnä vain vaativissa tai laajoissa sotilasoikeudenkäyntiasioissa.

Sotilasoikeudenkäyntiasetuksen 6 §:n 1 momentin viimeinen virke, joka on ajalta ennen oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain säätämistä, ei tunne haastehakemusta vireillepanon vaihtoehtoisena tapana. Asetusta voitaisiin tarvittaessa tältä osin muuttaa.

16 §. Edellä selostetuin tavoin muutettavaksi ehdotetun, syyttäjää koskevan 15 §:n 1 momentin johdosta 16 §:n 1 momentin sanamuotoa olisi selvyiden vuoksi syytä täsmentää koskemaan tuomioistuinta. Tuomioistuimella tarkoitettaisiin kaikkia oikeusasteita, joista tosin vain käräjäoikeudelle on pykälän 2 momentissa säädetty erityisiä määräaikoja.

1.2. Laki yleisistä syyttäjistä

9 §. Ehdotetun sotilasoikeudenkäyntilain 4 §:n 1 momentin muutoksen johdosta säännöksessä nykyisin oleva viittaus sotilaslakimiehiin erityissyyttäjinä käy tarpeettomaksi ja olisi poistettava. Yleinen viittaus erityissyyttäjiin on syytä säilyttää, koska erityissyyttäjiä edelleenkin ovat eduskunnan oikeusasiamies ja valtioneuvoston oikeuskansleri sekä oikeusministeriön painovapausasian määräämä syyttäjä.

1.3. Sotilaskurinpitolaki

19 §. Luvun säännökset koskevat sekä kurinpitomenettelyn että sotilasoikeudenkäynnin vaatimia pakkokeinoja. Niitä voidaan käyttää sellaisten rikosten yhteydessä, joista säädetään sotilasoikeudenkäyntilain 2 §:ssä.

Pykälässä on tyhjentävä luettelo pidättämiseen oikeutetuista sotilasesimiehistä ja -viranomaisista. Luettelossa mainitaan myös sotilaslakimies, mutta ei syyttäjää. Silloin kun sotilasrikoksen esitutkinnan toimittaa poliisi, pidättämiseen oikeutetut virkamiehet, virallinen syyttäjä mukaan lukien, luetaan pakkokeinolain 1 luvun 6 §:ssä. Sotilaskurinpitolain 15 §:ssä on vielä viittaussäännös yleisen lain säännöksiin. Näiden säännösten valossa virallista syyttäjää koskeva sääntely sotilasrikosasioissa on tässä kohdin jossain määrin tulkinnanvarainen.

Pykälän luetteloon 6 kohdaksi lisättäväksi ehdotetulla maininnalla virallisesta syyttäjäs-
tä olisi tämän pakkokeinotoimivaltaa sotilasrikosasioissa selventävä ja täsmentävä merkitys. Kyse on yksilön vapauteen liittyvän pakkokeinon käyttämisestä, mikä edellyttää toimivaltakysymysten selkeää sääntelyä.

30a §. Syyttäjän mahdollisuus määrätä esitutkinta sotilasrikosasiassa suoritettavaksi ilman kurinpitoesimiehen myötävaikutusta on nykysäännösten eli sotilasoikeudenkäyntilain 13 §:n, sotilaskurinpitolain 28 §:n 1 momentin, sotilaskurinpitoasetuksen 1 §:n ja esitutkintalain 15 §:n 2 momentin valossa vähintäänkin epäselvä. Käytännössä näitä esitutkintamääräyksiä ei ole annettu ja on katsottu, ettei syyttäjällä sotilasrikosasioissa tällaista asiallista toimivaltaa ole. Niin ikään on jossain määrin epäselvää, millä edellytyksillä syyttäjä voi oma-aloitteisesti ottaa syyteharkintaansa jonkin yksittäisen sotilasrikosasian.

Syyttäjälaitteisen esitutkinnan toimittamisen ja syyteharkintaan ottamisen puolesta puhuvat eräät tärkeinä pidettävät periaatteelliset lähtökohdat. Sekä sillä, toimitetaanko esitutkinta, että sillä, miten se toimitetaan, on tärkeä merkitys mahdollisten myöhempien toimenpiteiden kannalta ja oikeusturvatekijänä yleensä. Puolustusvoimien sisällä tapahtuvaa esitutkintaa on aika ajoin kritisoitu eri tavoin puutteelliseksi tai puolueelliseksi. Joskus on katsottu, ettei syyttömyysolettama käytännössä aina toteudu, kun esimies kuulustele alaistaan. Toisinaan on epäilty puolestaan sitä, ettei tutkintaan ryhdytä, tai sitä, ettei se johda mihinkään sanktioihin. Tässä suhteessa ongelmallisena on pidetty esimerkiksi sellaista asetelmaa, jossa tutkinnanjohtajana on sotilasesimies, jolla itselläänkin voi samalla olla tutkinnan kohteena olevien alaisensa valvontavollisuuden ja sen mahdollisen laiminlyönnin myötä osavastuu tapahtuneesta.

Esitetty arvostelu on otettava vakavasti. On koko sotilasoikeudenhoidon uskottavuuden ja legitimitetin kannalta hyväksi, mitä vähemmän järjestelmän sisäinen rakenne ja sen väitetyt heikkoudet antavat aihetta kritiikille. Jossain määrin samankaltaisen kritiikin johdosta tutkinnanjohtajan tehtävät niin sanotuissa poliisirikoksissa siirrettiin esitutkin-

talain 14 §:n muutoksella poliisiorganisaatioon kuuluvilta tutkinnanjohtajilta syyttäjille.

Ehdotetun 30a §:n 1 momentissa säädetäisiin syyttäjän mahdollisuudesta määrätä sotilasrikosasiassa toimitettavaksi esitutkinta saman lain 28 §:ssä jo säänneltyjen tavanomaisten tilanteiden lisäksi. Käytännössä syyttäjä määräisi tästä ilmeisesti vain hyvin poikkeuksellisesti ja samalla puolustusvoimien oman organisaation ja käskytien ohittaan. Useimmiten syyttäjän olisi tarkoituksenmukaista saattaa tietoonsa tullut rikosepäily asianomaisen kurinpitoesimiehen tietoon tarvittavia jatkotoimia varten. Silloin kurinpitoesimiehen asiaksi jäisi päättää jatkotoimista sotilaskurinpitolain 28 ja 29 §:n mukaisesti.

Syyttäjän toiminnassa keskeisessä rikosvastuun toteuttamispyrkimyksessä korostuvat aina jossain määrin erilaiset näkökohdat kuin kurinpitoesimiehen kannalta olennaisen tärkeässä sotilaskurin ylläpidossa. Syyttäjälaitteisen esitutkinnan toimittamismahdollisuus olisikin periaatteessa tärkeä niitä — ilmeisen harvinaisia — tilanteita silmällä pitäen, jolloin syyttäjän intressissä on varmistautua rikosvastuun toteuttamiselle välttämättömästä esitutkinnan käynnistymisestä. Säännönmukaisesti tämä intressi on sitä suurempi, mitä tärkeämmästä epäillystä rikoksesta on kysymys tai mitä vakavampia ongelmia järjestelmälle itselleen tai yksilön oikeusturvalle esitutkinnan toimittamatta jäämisestä muutoin aiheutuisi.

Kysymyksen siitä, kenelle — poliisille, joukko-osaston komentajalle vaiko jollekin muulle taholle puolustusvoimissa — syyttäjä esitutkinnan toimittamista koskevan määräyksensä osoittaa, ratkaisisivat tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat. Syyttäjällä ei tarvitsisi sotilasrikosasioissa olla määräysvaltaa siitä, kenen toimesta esitutkinta suoritetaan. Tarvittaessa syyttäjä voisi luonnollisesti esittää määräyksen antaessaan oman käsityksensä tutkinnan tarkoituksenmukaisesta järjestämisestä. Syyttäjältä esitutkintamääräyksen saaneen tahon asiaksi jäisi sen selvittäminen, miten asiassa edetään.

Määräyksen voisi antaa vain sellainen syyttäjä, joka on saanut ehdotetun sotilasoikeudenkäyntilain 4 §:n 1 momentin mukaisen sotilassyöttäjän määräyksen.

Edellä selostetun aloitteellisuuden käyttä-

misen taustalla olisi siis syyttäjän tarve rikosvastuun toteutumisesta yhteiskunnassa vastuuta kantavana viranomaisena varmistautua siitä, että jonkin tietyn tapahtuman johdosta esitutkinta todellakin käynnistyy. Sen vuoksi olisi tärkeää näitä poikkeuksellisia tilanteita silmällä pitäen säätää myös siitä, miten syyttäjä voi kontrolloida käynnistämänsä esitutkinnan edistymistä ja lopputulosta. Nyt ehdotetun pykälän 2 momentissa tämä esitetään varmistettavaksi kurinpitoesimiehen tehtäväksi säädettävällä ilmoituksella syyttäjälle. Ilmoitusta ei ehdotetun säännöksen perusteella tarvitsisi tehdä erikseen silloin, kun asia muutoinkin normaalissa järjestyksessä toimitetaan syyttäjän syyteharkintaan.

Kurinpitoesimiehen tulee tehdä ilmoitus samalle syyttäjälle, jonka määräyksestä esitutkinta on käynnistettykin. Erityisestä syystä, esimerkiksi silloin, jos syyttäjä on jo siirtynyt toisiin tehtäviin, ilmoitus voidaan tehdä toisellekin toimivaltaiselle syyttäjälle.

Samana asiakokonaisuuden kolmantena osana ehdotetussa 2 momentissa säädettäisiin syyttäjän mahdollisuudesta ottaa asia syyteharkintaansa, jos asian laatu sitä vaatii tai siihen on erityistä syytä.

Säännöksessä tarkoitettu syyteharkintaan ottamismahdollisuus koskisi vain niitä asioita, joissa esitutkintakin on alunperin toimitettu syyttäjän määräyksestä. Edellä syyttäjän aloitteellisuuden perusteista näissä asioissa esitetty ei edellytä tässä kohdin laajempaa puuttumismahdollisuutta. Tässä on huomattavaa sekin, että syyttäjän rooliin ei kuulu puolustusvoimien kurinpitomenettelyn valvontaa, joka jo nykyisellään on järjestetty erikseen sotilaskurinpitaoasetuksen 9 luvun mukaisesti. Lisäksi sitä valvoo osaltaan myös eduskunnan oikeusasiamies.

Syyteharkintaan ottamismahdollisuuden rajaaminen liittyy myös joukko-osaston komentajan asemaan ja vastuuseen. Syyttäjän määräyksestä tutkituissa asioissa tämä syyttäjälle ehdotettu toimivalta syyteharkintaan ottamisesta olisi rinnakkainen sotilasoikeudenkäyntilain 14 §:n 1 momentissa joukko-osaston komentajalle sekä tämän esimiehelle ja pääesikunnalle saman pykälän 3 momentissa säädetyn, asian syyteharkintaan toimitamista koskevan toimivallan kanssa.

Käytännössä voisi olettaa joukko-osaston komentajan toimittavan jokseenkin säännönmukaisesti nämäkin asiat normaalissa järjestyksessä syyteharkintaan. Syyteharkintaan ottamismahdollisuus olisikin lähinnä tarpeen näihin asioihin liittyvän kontrollin aukottomuuden varmistamiseksi.

Edellä todetusta johtuu myös se, että syyttäjä voisi ehdotetuin tavoin käyttää syyteharkintaan ottamismahdollisuuttaan vasta asiasta ilmoituksen saatuaan eli vasta sen jälkeen, kun on tiedossa se, mihin kaikkiin toimenpiteisiin asiassa mahdollisesti on jo ryhdytty. Syyttäjän olisi ennenaikaista ottaa asia syyteharkintaansa ennen kuin hänen käytettävissään on nämä tiedot. Kurinpitoesimiehen ja syyttäjän samanaikainen toiminta samassa asiassa olisi omiaan aiheuttamaan erilaisia sekaannuksia ja oikeusturvaongelmia.

Ehdotetussa 2 momentissa syyteharkintaan ottamisen sisällöllisiä perusteita, asian laatua tai muuta erityistä syytä, koskevat yleisesti samat arviointikriteerit, joita on edellä selostettu ehdotetun 1 momentin yhteydessä syytäläaloitteisen esitutinnan määräämistä harmitessa. Erityinen syy syyteharkintaan otta-

miseen voi lisäksi liittyä esimerkiksi siihen, että syyttäjän tilannearvion mukaan rikosvastuun toteuttamistavoitteen täyttävän rankaisuksen ja kurinpitomenettelyssä jo langetetun seuraamuksen välille vielä jää oikeudenkäyntiä edellyttävä epäsuhta. On huomattava, että nykyisinkään sotilaskurinpitolain 7 §:n mukaan kurinpitorangeistuksen tai -ojenuksen määrääminen ei estä nostamasta syytettä tuomioistuimessa saman rikoksen johdosta, jos asian laatu sitä vaatii tai siihen muuten on erityistä syytä.

2. Voimaantulo

Kihlakunnansyyttäjiä ja kurinpitoesimiesten koulutukseen ja tarvittavan hallinnollisen ohjeistuksen valmisteluun on varattava riittävästi aikaa, minkä vuoksi lait ehdotetaan tuleviksi voimaan noin puolen vuoden kuluttua siitä, kun ne on hyväksytty ja vahvistettu.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Laki

sotilasoikeudenkäyntilain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

kumotaan 25 päivänä maaliskuuta 1983 annetun sotilasoikeudenkäyntilain (326/1983) 4 §:n 2 momentti ja

muutetaan 4 §:n 1 momentti, 14 §:n 1 momentti, 15 §:n 1 momentti ja 16 §:n 1 momentti, sellaisina kuin niistä ovat 4 §:n 1 momentti laissa 202/1997 ja 14 §:n 1 momentti laissa 1260/1988, seuraavasti:

4 §

Syyttäjinä sotilasoikeudenkäyntiasioissa toimivat valtakunnansyyttäjän näihin tehtäviin määräämät kihlakunnansyyttäjät, joilla on toimivalta näissä tehtävissä koko maassa. Syyttäjistä niissä sotilasoikeudenkäyntiasioissa, jotka hovioikeus käsittelee ensimmäisenä oikeusasteena, säädetään erikseen.

14 §

Jollei sotilasoikeudenkäyntiasiana käsiteltävää rikosasiaa käsitellä kurinpitomenetelyssä, 5 §:n 1 momentissa tarkoitetun joukko-osaston komentajan on esitutkinnan päätyttyä ratkaistava, toimitetaanko esitutkinta-aineisto

syyttäjälle syyteharkintaa varten.

15 §

Syyttäjän on suoritettava syyteharkinta ja muut toimenpiteet sotilasoikeudenkäyntiasioissa kiireellisinä.

16 §

Sotilasoikeudenkäyntiasiat on tuomioistuinmessä käsiteltävä kiireellisinä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta .

2.

Laki**yleisistä syyttäjistä annetun lain 9 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan yleisistä syyttäjistä 11 päivänä maaliskuuta 1997 annetun lain (199/1997) 9 §:n 1 momentti seuraavasti:

9 §

Erityissyyttäjät

Erityissyyttäjistä säädetään erikseen. Tämä laki tulee voimaan _____
_____ päivä kuuta .

3.

Laki**sotilaskurinpitolain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 25 päivänä maaliskuuta 1983 annetun sotilaskurinpitolain (331/1983) 19 §, sel-
laisena kuin se on laissa 1259/1988, ja
lisätään lakiin uusi 30a § seuraavasti:

19 §

Pidättämis päätöksen saa tehdä:

- 1) asianomaisen perusyksikön päällikkö ja häntä ylempi kurinpitoesimies;
- 2) varuskunnan päällikkö ja komendantti;
- 3) pääesikunnan sen osaston tai muun toimielimen päällikkö, jolle puolustusvoimissa tapahtuneiden rikosten tutkinta kuuluu;
- 4) sotilaspoliisitehtävissä toimiva upseeri;
- 5) sotilaslakimies; sekä
- 6) virallinen syyttäjä.

30a §

Esitutkinta sotilasrikosasiassa on toimitet-

tava, sen lisäksi mitä 28 §:ssä säädetään, kun syyttäjä niin määrää.

Jollei asiaa toimiteta syyttäjälle syytehar-
kintaan, kurinpitoesimiehen on ilmoitettava
ratkaisustaan syyttäjälle, jonka määräyksestä
asiassa on suoritettu esitutkinta. Ilmoituksen
saatuaan syyttäjällä on oikeus ottaa asia syy-
teharkintaansa, jos asian laatu sitä vaatii tai
siihen muutoin on erityistä syytä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta .

Helsingissä 1 päivänä syyskuuta 2000

Tasavallan Presidentti

TARJA HALONEN

Ministeri *Olli-Pekka Heinonen*

*Liite
Rinnakkaistekstit*

1.

Laki

sotilasoikeudenkäyntilain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
kumotaan 25 päivänä maaliskuuta 1983 annetun sotilasoikeudenkäyntilain (326/1983) 4 §:n 2 momentti ja
muutetaan 4 §:n 1 momentti, 14 §:n 1 momentti, 15 §:n 1 momentti ja 16 §:n 1 momentti, sellaisina kuin niistä ovat 4 §:n 1 momentti laissa 202/1997 ja 14 §:n 1 momentti laissa 1260/1988, seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

4 §

Käsiteltäessä sotilasoikeudenkäyntiasiaa käräjäoikeudessa, jossa on sotilasjäsenet, syyttäjänä on sotilaslakimies. Syyttäjänä sotilaslakimies on valtakunnansyyttäjän välittömän määräysvallan alainen.

Jos sotilaslakimies on estynyt eikä hänelle ole määrätty sijaista, syyttäjänä on alioikeuden yleinen syyttäjä.

4 §

Syyttäjänä sotilasoikeudenkäyntiasioissa toimivat valtakunnansyyttäjän näihin tehtäviin määräämät kihlakunnansyyttäjät, joilla on toimivalta näissä tehtävissä koko maassa. Syyttäjistä niissä sotilasoikeudenkäyntiasioissa, jotka hovioikeus käsittelee ensimmäisenä oikeusasteena, säädetään erikseen.

14 §

Jollei sotilasoikeudenkäyntiasiana käsiteltävää rikosasiaa käsitellä kurinpitomenetelyssä, 5 §:n 1 momentissa tarkoitetun joukko-osaston komentajan on esitutkinnan päätyttyä ratkaistava, toimitetaanko esitutkinta-aineisto syyttäjälle oikeudenkäyntiä varten.

14 §

Jollei sotilasoikeudenkäyntiasiana käsiteltävää rikosasiaa käsitellä kurinpitomenetelyssä, 5 §:n 1 momentissa tarkoitetun joukko-osaston komentajan on esitutkinnan päätyttyä ratkaistava, toimitetaanko esitutkinta-aineisto syyttäjälle *syyteharkintaa* varten.

15 §

Milloin syyttäjä on päättänyt nostaa syyteen, hänen on heti kirjallisesti ilmoitettava asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Jos hän katsoo tarkoituksenmukaiseksi, että asia käsitellään toisessa toimivaltaisessa tuomioistuimessa, on hänen lähetettävä tutkinta-asiakirjat asianomaiselle syyttäjälle.

15 §

Syyttäjän on suoritettava syyteharkinta ja muut toimenpiteet sotilasoikeudenkäyntiasioissa kiireellisinä.

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

16 §

Sotilasoikeudenkäyntiasiat on käsiteltävä
kiireellisinä.

16 §

Sotilasoikeudenkäyntiasiat on *tuomiois-*
tuimessa käsiteltävä kiireellisinä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta .

2.

Laki**yleisistä syyttäjistä annetun lain 9 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan yleisistä syyttäjistä 11 päivänä maaliskuuta 1997 annetun lain (199/1997) 9 §:n 1
momentti seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

9 §

Erityissyyttäjät

*Syyttäjistä sotilasoikeudenkäyntiasiassa
ja muista erityissyyttäjistä säädetään erik-*
seen.

9 §

Erityissyyttäjät

Erityissyyttäjistä säädetään erikseen.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta .

3.

Laki**sotilaskurinpitolain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 25 päivänä maaliskuuta 1983 annetun sotilaskurinpitolain (331/1983) 19 §, sel-
laisena kuin se on laissa 1259/1988, ja
lisätään lakiin uusi 30a § seuraavasti:

*Voimassa oleva laki***19 §**

Pidättämispäätöksen saa tehdä:

- 1) asianomaisen perusyksikön päällikkö ja häntä ylempi kurinpitoesimies;
- 2) varuskunnan päällikkö ja komendantti;
- 3) pääesikunnan sen osaston tai muun toimielimen päällikkö, jolle puolustusvoimissa tapahtuneiden rikosten tutkinta kuuluu;
- 4) sotilaspoliisitehtävissä toimiva upseeri; *sekä*
- 5) sotilaslakimies.

(uusi)

*Ehdotus***19 §**

Pidättämispäätöksen saa tehdä:

- 1) asianomaisen perusyksikön päällikkö ja häntä ylempi kurinpitoesimies;
- 2) varuskunnan päällikkö ja komendantti;
- 3) pääesikunnan sen osaston tai muun toimielimen päällikkö, jolle puolustusvoimissa tapahtuneiden rikosten tutkinta kuuluu;
- 4) sotilaspoliisitehtävissä toimiva upseeri;
- 5) sotilaslakimies; *sekä*
- 6) virallinen syyttäjä.

30a §

Esitutkinta sotilasrikosasiassa on toimitettava, sen lisäksi mitä 28 §:ssä säädetään, kun syyttäjä niin määrää.

Jollei asiaa toimiteta syyttäjälle syyteharkintaan, kurinpitoesimiehen on ilmoitettava ratkaisustaan syyttäjälle, jonka määräyksestä asiassa on suoritettu esitutkinta. Ilmoituksen saatuaan syyttäjällä on oikeus ottaa asia syyteharkintaansa, jos asian laatu sitä vaatii tai siihen muutoin on erityistä syytä.

*Tämä laki tulee voimaan päivänä
kuuta .*

